

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВІЙНИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ГУМАНІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Макаренко Н.Г. (м. Київ)

Анотація

В статті вивчаються основні ознаки війн ХХІ століття, дається їх класифікація (мятеж, війна, інформаційна війна, психологічна війна, мініатюрна війна); аналізуються вплив глобалізаційних процесів на характер ведення війн на сучасному етапі.

Ключові слова

ГЛОБАЛІЗМ, ЦИВІЛІЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, ГУМАНІСТИЧНИЙ АСПЕКТ, КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

Вступ

Традиційне співвідношення цивілізації і культури, характерне для минулого століття, в усіх варіантах його ототожнення, протиставлення культури і цивілізації чи розділення їх сфер, передбачало, що культура і цивілізація існують в рамках одного і того ж соціального організму. Нині ж ситуація принципово змінилася: вступ провідних країн до інформаційного суспільства, виникнення і розвиток світової мережі тощо – змінили світ, утворивши нову світову людську спільноту. Якісні зміни, які проходять в сучасному світі, дозволяють спеціалістам різних галузей зробити висновки, що ми є свідками розвитку глобальної економіки і глобалізації в цілому. Глобалізм у нових умовах – це складне системне явище, що охоплює економічні, політичні, геополітичні, транспортні, комунікативні та інші аспекти. Цей „новий” глобалізм фактично стає над культурною, всеосяжною, універсальною цивілізаційною силою, що творить нову світову систему.

Стара опозиція цивілізації і культур, дія якої відбувалася в межах певних культурних утворень, набуває вигляду опозиції наднаціональної, наддержавної і надкультурної глобальної системи, яка творить новий тип цивілізації. – національно-державну і культурну. Тобто в опозиції наддержавному стає культурне, що існує в рамках національно-державного. Це означає трансформацію геополітичного аспекту. Тобто йдеться про місце окремої країни у світовому порядку і про відносини між країнами і групами країн, а не про протиставлення двох світів: старого, звичного для нас світу другого тисячоліття, і нового, який ще тільки виникає і риси якого достатньою мірою невизначені – світу третього тисячоліття. Труднощі на шляху цього процесу і стануть предметом розгляду даної статті.

Мета статті:

- проаналізувати проблеми цивілізаційних війн ХХІ ст. в умовах глобалізації;
- обґрунтувати сутність глобалізаційних процесів ХХІ століття.

Обговорення проблеми

Спробами проаналізувати дані тенденції були концепції пізнього капіталізму (Mandel, 1975), модернізму (Giddens, 1990), рефлексивного модернізму (Buk, 1992) та постмодернізму (Harvey, 1989), а також так звані культурологічні концепції Е. Ганнерса [1, 215-321], Ш.Ейзенштадта [2], А.І. Неклеси [2], М. Чешкова [4], Р. Робертсона [3], М. Варгаса Льоси [8], О.Уткіна [5; 6; 7] та ін. Однак більшість цих теорій стикалися з певними труднощами щодо усвідомлення феномена глобалізації. Рей Хадсон і Алан Уільямс наголошують на чотирьох точках зору щодо цих труднощів [9, 5-6]. Перша позиція наголошує на тому, що спостерігаються в цілому слабкі зміни, які можуть бути пояснені розширеним відтворенням капіталістичної економіки як інтернаціональної економіки, при цьому національні держави як і раніше будуть виступати регуляторами національних економік. Таким чином, поняття „глобалізація” „просто помилкове”, ідея нової високо інтернаціоналізованої економіки, заснованої на дійсному світовому ринку, просто недоречна.

Друга – діаметральнопротилежна точка зору, згідно якої „глобальна економіка – це така економіка, в якій транснаціональний капітал «рискає» по всьому світу в пошуках прибутку, який фактично не стримують в його активності. Фатальне послаблення і втрата національними державами регуляторної здатності представляють собою окремі аспекти радикального процесу „витіснення” національної держави, в результаті якого влада рішучо схиляється до нічим не обмеженим транснаціональним корпораціям, таким чином полегшується виникнення „безмежного світу”.

Третя позиція допускає, що відбувається фундаментальний зсув в організації глобального поля економіки, і глобалізація, по суті, відображає кількісні зміни характеру політекономік сучасного капіталізму. Це, однак, не тягне за собою послаблення національної держави, або наголошує її передчасну смерть. Політична влада, сфера компетенції і ресурси будуть перерозподілені між національними і наднаціональними рівнями.

І остання – четверта позиція не тільки вважає, що існують якісні зміни, які, можливо, вловлює концепція глобалізації, але і стверджує, що ці зміни проникають в усі сфери повсякденного життя. Ця концепція наголошує, що глобалізація не тільки приводить до переосмислення відносин між глобальною економікою і національними державами, але і між громадянським суспільством, з однієї сторони, і наднаціональними організаціями і союзами, з іншої.

Однак процес глобалізація, як багатовимірний торкається і інших питань. Так, Гідденс висунув концепцію про драматичне і нерівномірне скорочення просторово-часової дистанції. Таким чином, Хелд пропонує розглядати глобалізацію „як розширення и поглиблення соціальних відносин і інституцій через простір і час. В результаті кожний день

діяльність піддається зростаючому впливу подій, які відбуваються на іншій стороні земної кулі, а, з іншого боку, практика і рішення глобальних груп можуть мати значний глобальний відгук” [9, 250]. Відповідно індивіди будуть ідентифікуватися з локальними, національними і наднаціональними рівнями. Роль наднаціонального рівня будуть грати цивілізації або субцивілізації. Таким чином, громадяни в глобальному просторі будуть відрізнятися складною самоідентифікацією, яка, в першу чергу, пов’язана і з культурологічними процесами, які відбуваються в процесі глобалізації. Існуючі культурологічні концепції глобалізації суттєво доповнюють і розширюють політекономічні і політичні концепції глобалізації, а також розкривають її глибинні процеси. Вчені зупинилися на чотирьох основних напрямках культурної глобалізації.

Перший напрям – так звана „культурна гомогенізація”, тобто культурна уніфікація під впливом „культурного імперіалізму” по типу вестернізації. Всі країни копіюють західний образ життя, відбувається уніфікація товарів, послуг і культурного продукту. Уніполярний світ будується під гаслом світової влади, яка керується власними базовими цінностями.

Другий – „периферійна корупція”. Передбачає розпад західної культури на периферії глобального світу і створення „культурного звалища”. Периферійні культури відфільтровують і залишають для використання культурні продукти тільки найнижчого рівня: популярна література, порнографія, те, що називають масовою культурою. Такий світ буде складатися з країн центру, периферійних країн, які згодні з існуючим порядком, і країн, „викинутих на узбіччя”, за висловом А.Хугвельта [10, 350].

Третій напрям – це світ захищених, замкнених, конкуруючих і ворожих цивілізацій, тобто „мозаїчних культур”.

Четвертий – егалітарний світ відкритих держав загального добробуту, між якими існує інтенсивний культурний обмін, що буде сприяти ренесансу місцевих і регіональних культур. В основу цього світу закладаються базові цінності, які є основою різних цивілізацій. Глобалізація такого типу істотно „розширює горизонти індивідуальної свободи” і дозволяє, на думку М.Льоса, „розмовляти на декількох мовах і відчувати себе вільним в іншому культурному середовищі” [8].

Труднощі пов’язані з розумінням сутності глобалізації, приводять одних вчених під глобалізацією глобальну дифузію західного модернізму [7], а інших представляти глобалізацію як важливий аспект постмодернізму [11]. Криза модернізму, яку констатували вчені в ХХ столітті привела до того, що великі надії ними поклалися на постмодернізм і цінності, які він декларує: верховенство прав людини над інтересами держави, відповідальність науки, економічна безпека, турбота про навколишнє середовище та тварин, справедливість. Надійність і емоційність, людськість і толерантність, якості, які прокламує

постмодернізм, дають надію на сприятливий розвиток не тільки західного суспільства, але і всього людства в цілому. Однак на сучасному етапі всі ці підходи, згадуючи велику кількість збройних протистоянь, напруженості, загрози тероризму, нагадують утопію, в якій домінують кіберкультура, „виробництво на себе” і індивідуалізм, що приводить до так званої „смерті Бога” і позбавлення суспільства душі, тобто певної дегуманізації. Д.Белл вірно підмітив цю проблему: „Постіндустріальне суспільство не в змозі забезпечити трансцендентальну етику, крім як тим небагатьом, хто присвятив себе служінню науці”[12, 651]. Крім того, постмодернізм, як зазначає І.Ільїн, відзначається епістемологічною невпевненістю: „відмова від раціоналізму і осяяних традицією і релігією віри в загальноновизнані авторитети, сумнів у достовірності наукового пізнання, тобто картини світу, заснованої на даних природних наук, приводить постмодерністів до епістемологічної невпевненості” [13, 213]. Таким чином, фрагментація свідомості, яка відбувається за таких причин, приводить до фрагментації суспільства, що ми можемо споглядати на прикладі Західної Європи. Сепаратизм, який переходить в екстремізм, заповнив Західну Європу як епідемія. Нещодавно навіть благополучні країни, які сьогодні роздираються внутрішніми протиріччями. Всі відокремлюються від всіх: Бретань і Корсика – від Франції, баски і каталонці – від Іспанії, Паданія – від Італії, Шотландія і Уельс – від Англії. Тиха і мирна Бельгія хоче поділитися на 3 частини. З середньовіччя впливає поняття „вільного міста”. На цьому фоні феномен поділу Югославії і Чехословачії сприймається рядовою подією. Чим більше фрагментація, тим складніше досягати консенсусу. За словами О.І.Уткіна: „Західну Європу ослаблює не тільки економічна стагнація..., але і майже повсюдне послаблення ролі національних урядів, посилення містечкових тенденцій; фрагментація суспільства; лінгвістичне, культурне і, відповідно, політичне розмежування... наступає фрагментація, яка ослаблює всіх. Регіоналізм стає майже головною перепорою на шляху консолідації загальноєвропейських зусиль [14, 15].

Крім цього починають спричиняти деструктивний вплив і інші процеси, які відбуваються на глибинному рівні. Деміфологізація життя, відкидання героїчного начала призводять до втрати високих цілей, а нароблений століттями баланс між аскетизмом і гедонізмом явно зміщується в бік ринкового гедонізму від істинного гуманізму. Держава перетворюється в скопище „одиниць суспільства”, які позбавлені будь-якого потенціалу, переповнених „турботою про себе”.

Тільки на першому етапі, коли на основі досліджень Р. Вернона та інших закладалися підвалини глобалізму, він був економічним і політичним феноменом, виникнення якого було зобов'язане необхідності перерозподілу грошей і ринків. Одразу, з перших кроків його існування, глобалізму був притаманний геополітичний аспект, який був провідним. Він був пов'язаний з організацією нового світового порядку і встановленням нових відносин лідерства в світовому співтоваристві.

Геополітичний аспект, що визначає структуру світового порядку, взаємовідносини між країнами і питання лідерства, в першу чергу, пов'язаний з тенденціями взаємодії різних цивілізацій на сучасному етапі. Глобалізація – процес не однолінійний, і конфлікт цивілізацій не можна трактувати тільки в межах кордонів, певних територій, які наведені на карті. В дійсності кордони проходять в *свідомості людей* (виділено С.Л.Удовиком) [10, 321]. Глобалізація визвала зростання цивілізаційної самосвідомості. Розвиток засобів комунікації і інформаційних технологій підвищувало відчуття зв'язку представників однієї цивілізаційні і релігії, незалежно від місця їх проживання. Це створило передумови для розвитку цивілізаційних конфліктів не тільки на кордонах цивілізацій, але і в середині територій, які займають цивілізації, на кордонах анклавів, які заселені представниками інших цивілізацій і релігій. Такими анклавами, на думку С.Л.Удовика, стали і Балкани і Кавказ, і Близній Схід і території у кордонів Китаю з Афганістаном, Індії з Пакистаном. В той же час існує достатня кількість прикладів успішної взаємодії і співіснування представників різних цивілізацій, яскравим прикладом для нашої країни є співіснування татар з українцями в Криму.

Розпад біполярної системи світу привів до того, що величезна військова машина США опинилася перед нічим, тому що її структура була розрахована на міцного супротивника. А як можна використовувати авіаносець проти малочисельних, мобільних груп заколотників або терористів, які діють в густонаселених районах, містах, селищах? Іншим не менш болючим питанням є можливість діяльності військовослужбовців, які готувалися для дій проти видимого супротивника в традиціях індустріальної епохи? Відбулася певна деморалізація генералів західних країн і США. З одного боку, при розширенні контактів з військовослужбовцями з країн СНД знищувався ідеологічний ворог, і поставало питання, як ми могли воювати проти таких, „хороших хлопців”, з іншого, актуально поставало питання про неминучість різкого скорочення збройних сил. Тому почалась розробка нових стратегій дій збройних сил на локальних театрах бойових дій, використання ефективних заходів в боротьбі проти тероризму. На питання про нові загрози безпеці США урядовці цієї країни відповідали, що існує цілий комплекс нових факторів загрози для нашої життєво важливої інфраструктури (інформаційних систем, транспортних систем, енергетики. Всі компоненти, які забезпечують функціонування сучасного суспільства, можуть зіштовхнутися з ризиком нетрадиційних форм нападу – так звані кібератаки по впровадженню вірусів в інформаційні системи. Таким чином, можна сказати, що цивілізаційні війни до XXI століття в першу чергу були пов'язані з історичною епохою, в якій вони відбувалися. Наприклад, цивілізаційні війни кінця XX століття велися в традиціях індустріальної епохи, тобто перемагав переважно більш сильний супротивник, який мав більш сучасні військові технології і велику

кількість військової техніки. 11 вересня 2001 року ми зіткнулися з новим типом цивілізаційної війни – асиметричної, глобальної і багатовимірної. Її ознаки окреслив в своїй роботі „Про війни третього тисячоліття” О.Владимиров. На його думку, війни третього тисячоліття – це війни цивілізаційні, які відзначаються 12 ознаками:

1) небажання представників різних цивілізацій з повагою відноситися до базових цінностей одне одного і нав'язати такі цінності протилежній стороні.

2) вони починаються при досягненні „межі національного (расового)” приниження) народів;

3) лінії фронту в цивілізаційних війнах відсутні і можуть проходити не тільки в точках перетину цивілізаційних напруг, але й в будь-якому місті на території цивілізацій, які воюють;

4) управління військовими діями буде вестися без чіткого окресленого центру військового управління;

5) цивілізаційні платформи, анклавів і кластери перетворюються в агресивні плацдарми, які поступово заражають фанатизмом більшість представників даної цивілізації;

6) різко знизиться значення технологічної переваги. „Заходу буде нав'язуватися тактика ближнього бою, вимотування терором, змором „власною внутрішньою демократією” і ескалацією насилля всередині його держав” [15, 61]

7) основною формою цивілізаційної війни буде „мятежевійна”, тобто тотальна партизанська терористична війна, яка відбувається майже одночасно на всіх територіях Західного альянсу”[9, 61].

8) відбудеться девальвація „загальнолюдських цінностей”: загроза може виходити і від дитини, і від вагітної жінки, обвішаних вибухівкою, тому протилежна сторона буде вимушена стріляти „в усе, що рухається”.

9) війна буде вестися із застосуванням методів нагнітання страхів і невизначеності. Переможцем буде той, хто більш пристосований до виживання в екстремальних умовах;

10) війна з невидимим супротивником знижує психологічну стійкість, що призведе до зростання різноманітних захворювань;

11) будуть активно використовуватися новітні технології інформаційної епохи: інформаційні війни, кібератаки і зараження комп'ютерів вірусами;

12) асиметричні атаки будуть використовувати слабкі сторони цивілізацій. Проти таких атак практично неможливо вибудувати ефективний захист, в протилежному випадку цивілізація втратить свої переваги і змушена буде відмовитися від своїх цінностей, що буде означати її поразку.

В основі цивілізаційних конфліктів лежать перш за все не етнічні, релігійні або культурні розбіжності, а наступні фактори:

1. Бідність і пов'язані з нею негативні наслідки: голод, епідемії, злидні під час і після стихійних лих. Погіршення життєвих умов приводить

до пошуку ворогів, часто ними стають члени іншої етнічної або цивілізаційної групи.

2. Майнова нерівність різних етнічних груп.

3. Акцентування уваги на „історичній несправедливості”, особливо у випадку насильницького переселення з „історичної території”.

4. Статусні відмінності.

5. Конкуренція за володінням обмеженими ресурсами.

6. Соціальна конкуренція.

Практично в чистому вигляді ми можемо на сучасному етапі споглядати за цивілізаційною війною XXI століття між США та їх прихильниками проти Афганістану і Іраку. Можна зазначити, що США програють інформаційну війну, а саме не можуть перебороти симпатію ісламських країн до бен Ладена. І якщо перший виступає у очах суспільства як аскетичний воїн, борець за віру і справедливість, подвижник, який не боїться виступати проти міцного супротивника, то другий попри злочини, які він вчинив під час свого правління, після затягування бойових дій, шляхом заколотів та бунтів, виступає зараз у очах світового співтовариства, як політик, який міг стримувати ворожі центробіжні сили, які зараз розхитують існуючий режим в Іраку. Але ще більші втрати відбуваються всередині США.

Вперше за багато років уряд цієї країни різко обмежив громадянські права і свободи, тим самим підтвердив наявність подвійних стандартів у підходах до демократії. Наприклад, дозволяється затримувати іммігрантів і нерезидентів на сім діб без пояснення причин затримання. Спецслужбам дозволяється прослуховувати всі телефонні розмови без отримання санкції суду, а також контролювати весь Інтернет-графік, особливо вхідних і вихідних із США та інші заходи. „По суті справи невидимий супротивник вже домігся першої перемоги – США обмежили у себе ту демократію, за встановлення якої в усьому світі боролися протягом XX століття. Також можна спостерігати все більш жорсткий контроль за розповсюдженням інформації” [10, 343].

Обмеження інформації – це також засіб ведення інформаційної війни, однак він може бути ефективним тільки для індустріальної епохи. Науковці наполягають, що вести боротьбу проти віртуального супротивника засобами індустріальної епохи – це означає приректи себе на вірну поразку або привести світ до третьої світової війни. Для того, щоб знайти мирний вихід з такої ситуації, необхідно розібратися, що ж все ж таки представляє з себе глобалізація і чи існує взагалі такий феномен. Так, цілий ряд дослідників почали виокремлювати специфічні тенденції в економіці і політиці, які виникли в кінці XX століття.

Висновки

- в політекономічних концепціях глобалізація розглядається як розширення та поглиблення соціальних відносин і інституцій через простір та час. В результаті їх діяльність кожний день піддається впливу

подій, які відбуваються на значній відстані, практика і рішення глобальних груп можуть мати значний глобальний відгук;

- індивіди в процесі глобалізації будуть ідентифікуватися з локальними, національними і наднаціональними рівнями. Роль наднаціонального рівня будуть грати цивілізації або субцивілізації, громадяни в глобальному просторі будуть відрізнятися складною самоідентифікацією;
- культурологічні концепції глобалізації передбачають чотири підходи: 1) культурна уніфікація під впливом „культурного імперіалізму” по типу вестернізації, 2) „периферійна корупція” культури і створення „культурного звалища”, 3) „мозаїчна культура” замкнених конкуруючих цивілізацій, 4) егалітарний світ відкритих держав загального добробуту;
- новий світовий порядок, що народжується в процесі глобалізації, як новий тип культури визначається як культура з невизначеними гуманістичними цінностями. Формування цієї культури нового типу з її примусовими об’єктивними процесами означає, що людство входить в нову еру – еру культурних протистоянь;
- культурні протистояння відкривають глибинний зміст процесу зникнення старого світового порядку і виникнення нового світового порядку третього тисячоліття. Відкривається низка найбільш небезпечних протистоянь, в яких боротьба з наднаціональною, універсальною культурою може набути форми екстремізму і навіть тероризму;
- глобалізація особливо гостро висвітила протиріччя і в інформаційному просторі скоротила територіальну дистанцію між майновою, статусною і соціальною нерівністю, а оскільки роз’єднані раніше етнічні групи відчували свою пов’язаність – релігійну і етнічну, вони знайшли опору в материнських цивілізаціях;
- поглиблення майнової і соціальної нерівності було викликано вестернізацією, призвело до реанімації радикальних рухів і розповсюдженню фундаменталізму;
- причиною розповсюдження радикальних рухів і фундаменталізму лежать в процесах прискореної модернізації країн третього світу, в зростанні соціальної несправедливості, фундаменталізм – це символ глобальної хвороби світового співтовариства;
- відбувається глобалізація тероризму, яка пов’язана з процесом масштабного і ефективного впливу на свідомість переважної кількості населення Землі інформації про жертви терористичних актів, які передають засоби масової інформації;
- 11 вересня 2001 року світ зіткнувся з новим типом цивілізаційної війни – асиметричною, глобальною, багатовимірною;
- вести боротьбу в цивілізаційній війні проти невидимого супротивника засобами індустріальної епохи – це приректи себе на вірну поразку або привести світ до III світової війни.

Перспективою подальших наукових досліджень є розгляд наступних питань: дослідження механізмів відтворення культурної самототожності та їх трансформації в процесі входження традиційних культур в глобалізацію. Необхідно зрозуміти, що це входження може породжувати різні форми протесту. Оцінка глобалізації тільки як позитивного явища, а протистоянь їй як негативного, не адекватна ні реальному стану проблеми співвідношення глобалізму і культури, ні настроям і почуттям широких верств населення і стану масової свідомості. Про це необхідно пам'ятати, щоб не загострювати протиріччя і не доводити протистояння до такого ступеню, з якого світове співтовариство не зможе вийти засобами мирного співіснування. Аналіз шляхів виходу з даної ситуації і будуть, на нашу думку, предметом подальших наукових розвідок даної теми.

Джерела

1. Василенко И.А. Политическая глобалистика. – М.: Логос, 2000. – 360с.
2. Дікон Б., Халс М., Станс П. Глобальна соціальна політика. – К.: Основи, 1999. – 346с.
3. Сравнительное изучение цивилизаций. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 556с.
4. Чешков М. Глобалізація: сутність, сучасна фаза, перспективи. // Глобалізація, європейський союз та Україна. – С. 178-194.
5. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М.: Логос, 2001. – 254с.
6. Уткин А.И. Россия и Запад: история цивилизаций. – М.: Гардарики, 2000. – 574с.
7. Уткин А.И. Главный процесс эпохи. // США – Канада. – 2001. – №3.
8. Варгас Льюиса М. Культура свободы. // РЖ 4 мая 2001.
9. Hudson R., Williams A., Divided Europe / Sage Publikations, 1998.
10. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. – М.: „Релф-бук“, К.: „Ваклер“, 2002. – 408
11. Евстигнеева Л.П., Евстигнеев Р.Н. Экономическая глобализация и постмодерн. Общественные науки и современность. – 2000. – № 1.
12. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Academia, 1999. – 788с.
13. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: Интрада, 2001. – 384с.
14. США и Европа: перспективы взаимоотношений на рубеже веков. – М.: Наука, 2000.
15. Владимиров А. О войнах третьего тысячелетия (цивилизационный аспект) // Власть – 2001. – № 2.

Стаття надійшла 29.04.2005 р.